

Badania archeologiczne zamku krzyżackiego w Człuchowie w 2008 roku

Nieczęsto zdarza się, aby dzięki inicjatywie mającej na celu korzyść dla lokalnej społeczności pojawiała się możliwość poznania przeszłości danej miejscowości na podstawie badań archeologicznych. Fakt ten nabiera szczególnej wagi w przypadku zabytkowego założenia zamkowego o pierwszoplanowej roli w dziejach, które jak dotąd nie doczekało się systematycznych prac wykopaliskowych. Do takich miejsc należy z pewnością czternastowieczne założenie zamkowe w Człuchowie. W kwietniu 2008 roku, po ponad trzydziestosiedmioletniej przerwie podjęte zostały na nim systematyczne badania archeologiczne¹, których inicjatorem był Urząd Miasta w Człuchowie. Zasadniczym powodem ich realizacji była planowana rewitalizacja zamku, która wiąże się z wyeksponowaniem zabytkowych ruin i ich adaptacją na cele turystyczne. Sytuacja ta stworzyła możliwość podjęcia badań archeologicznych pozwalających na poznanie dziejów zamku w tym szczególnie jego rozplanowania, faz rozbudowy i rozwoju oraz kultury materialnej jego mieszkańców od XIV do końca XVIII w. W 2008 r. skupiły się one na obszarze międzymurza i przedbramia Zamku Wysokiego. Ich zadaniem było odsłonięcie i dokumentacja znajdujących się w tym rejonie zabudowań, konstrukcji oraz rozpoznanie poziomów użytkowych w poszczególnych okresach jego funkcjonowania. Informacje te miały także posłużyć opracowaniu szczegółowej koncepcji rewaloryzacji tej części założenia. Prace prowadzone były przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, a uczestniczyli w nich studenci odbywający w ten sposób praktyki (Ryc. 1).

Zamek krzyżacki i starościński w Człuchowie, był przedmiotem licznych opracowań z zakresu historii, architektury i archeologii². W publikacjach tych prezentowano ugruntowany w nauce pogląd, według którego jego budowa została podjęta niedługo po zajęciu Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków i nabyciu przez nich ziemi człuchowskiej w 1312 r.³ O znacznym stopniu zaawansowania tych prac już w 1365 r. miał natomiast świadczyć fakt konsekracji w tym roku kaplicy na Zamku Wysokim. Na skutek braku dostatecznej liczby źródeł kwestie te nie były w zasadzie rozwijane, a dawniejsze badania archeologiczne nie dostarczyły podstaw do określenia jak długo i w jakiej kolejności prowadzono prace budowlane na terenie założenia zamkowego. Mimo to na podstawie źródeł pisanych i badań architektonicznych, już w początku XX wieku opracowana została jego rekonstrukcja (Ryc. 2)⁴. Poza zagadnieniami natury ogólnej niedostatecznie rozpoznane były również dzieje zamku w okresie starościńskim, czyli od momentu włączenia Pomorza Gdańskiego i

¹ Ostatnie badania archeologiczne prowadzone były przez Instytut Archeologii UMK w Toruniu w 1971 r. Był to czwarty sezon prac wykopaliskowych, zaś poprzednie realizowano w latach 1960, 1964 i 1965 r. W specyfikacji prac wykopaliskowych nie uwzględniłem prac ziemnych prowadzonych bez nadzoru archeologa i wojewódzkiego konserwatora zabytków.

² Kościński 1907; Steinbrecht 1920, s. 28-38; Blanke 1926; Kruppé 1960; Kaśinowski 1961; Radacki 1961; Janocha 1964; Skrzypek 1965; Kunzendorf-Samulowska, Kłosowski, Ślaski 1967; Janocha, Lachowicz 1977-79; Torbus 1998, s. 180-184, 624-625; Skrzypek 2002; Zybajło 2003; Fryda 2008.

³ Prace budowlane zostały podjęte prawdopodobnie po 1320 lub po 1325 r. (Haftka 1999, s. 66-71; Kajzer, Kołodziejowski, Salm 2001, s. 143-144)

⁴ Steinbrecht 1920, s. 28-38

Człuchowa w 1466 r. do ziem Królestwa Polskiego aż do I rozbioru Polski⁵. Nieco informacji natomiast pojawiało się odnośnie do ostatnich etapów jego historii, a więc rozbioru w końcu XVIII w. i budowy kościoła ewangelickiego na zamczysku przeprowadzonej w latach dwudziestych XIX w.⁶.

Rezultaty przeprowadzonych w 2008 r. badań archeologicznych w istotny sposób poszerzają wiedzę na temat dziejów badanego obszaru zamku człuchowskiego. W ciągu czterech miesięcy wykopalisk założono w sumie siedem wykopów o łącznej powierzchni 3 arów. Zostały one zlokalizowane przede wszystkim w międzymurzu, ale także wewnątrz Zamku Wysokiego (Ryc. 3). Na podstawie prac badawczych na jego dziedzińcu (Ryc. 3) ustalono, że w trakcie burzenia i rozbioru zamku w końcu XVIII w., na całym eksplorowanym obszarze i najprawdopodobniej na całym dziedzińcu zamkowym została naniesiona metrowej miąższości warstwa gruzu ceglanego. Stanowiła ona sztuczną niwelację, która przykryła wcześniejsze poziomy użytkowe terenu. Miały one miąższość około 30-40 cm i składały się z cienkich warstewek spalenizny, piasku i gliny. Datowane są od okresu późnego średniowiecza po XVIII w., przy czym większą miąższość miały te z okresu nowożytnego. Przykryły one bruk kamienny ułożony z nieobrobionych, spasowanych, średniej wielkości kamieni granitowych (Ryc. 4). Analiza zabytków ruchomych pozyskanych z poziomów użytkowych dziedzińca zamkowego pozwala z dużą dozą prawdopodobieństwa przypuszczać, że jest to bruk średniowieczny, ułożony zapewne jeszcze w czasach krzyżackich. W zachodniej części wytyczonego wykopu uchwycono fragment zabudowy zachodniego skrzydła zamkowego, z którego zachowała się jedynie partia fundamentowa (Ryc. 4). Na uwagę zasługuje fakt, że korona muru znajdowała się jedynie 30 cm pod powierzchnią ziemi, a jej grubość wynosiła 1,90 m. Na zewnątrz od linii skrzydła zachodniego przebiegały krużganki, których szerokość wynosiła 2,70 m. W tym przypadku zachowały się także jedynie partie fundamentowe zachodniego ich skrzydła. Na niewielkim odcinku w linii krużganków eksplorowano również nawarstwienia stanowiące zasypiska wkopów budowlanych wykonanych w związku z fundamentowaniem poszczególnych zabudowań Zamku Wysokiego. Rozpoznano je do głębokości trzech metrów i następnie prace przerwano, z powodu dużego stopnia zagrożenia zawaleniem się ścian wykopu. W całości były to piaskowe nasypy, z których wydobyto niewielką liczbę zalegających na wtórnym złożu fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej datowanej na okres XI-XII w.

więcej w Merkuriuszu Człuchowskim nr 4 (58)2008

⁵ Patrz przypis 2

⁶ Blanke 1926; Groth 2006.

